

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

БАБКА Володимир Леонідович

УДК 321:159.953 (09) (477)

**ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ
В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ**

Спеціальність 23.00.03 – політична культура та ідеологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя, Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор політичних наук, професор
БОЙКО Олександр Дмитрович,
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, перший проректор,
проректор з науково-педагогічної роботи.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук,
старший науковий співробітник
РОЗУМНИЙ Максим Миколайович,
Національний інститут стратегічних досліджень,
Центр досліджень проблем
Російської Федерації, керівник;

кандидат політичних наук, доцент
КОЗЬМА Василь Васильович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
кафедра політичних наук, докторант.

Захист відбудеться 16 березня 2017 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 16 лютого 2017 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат політичних наук, доцент

О. Я. ВОЛЯНЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасному світі все помітнішим стає суспільний інтерес до осмислення власної минувшини. Історична пам'ять є чинником, що визначає характер колективних уявлень про минуле, оцінку нинішніх подій та бачення стратегії майбутнього розвитку суспільства. Цей феномен знаходить вираження в багатьох суспільних сферах: у політичній – як предмет державної політики, фактор конструювання політичної нації, передумова міжетнічної та міжнаціональної інтеграції чи конфліктів, засіб ретрансляції цінностей політичної культури; в соціальній – як елемент суспільної свідомості, інструмент формування ідентичності, громадської консолідації; у культурній – пам'ять і меморіалізація як інструменти збереження та передачі культурного досвіду спільноти.

Політика пам'яті в Україні є новою сферою державного управління, що визначає необхідність її політологічного осмислення, окреслення загальної сутності, завдань, засобів, механізмів, принципів, моделей впровадження. Таке осмислення дозволить визначити місце та роль відповідної царини в сучасному українському державотворенні. Тож, актуальність вивчення тенденцій розвитку історичної пам'яті в період незалежності України та особливостей її застосування у процесах політичного впливу визначається низкою взаємозалежних чинників теоретичного і прикладного характеру. Назріла необхідність комплексної характеристики таких дослідницьких категорій як «політичний вплив», «історична пам'ять», «політика пам'яті», що не набули детальної концептуалізації політичною наукою. Дослідницький напрям *memory studies* (студії пам'яті, меморіальні студії) здобуває все більшої популярності, що актуалізує цінність комплексного аналізу механізмів формування колективної пам'яті та особливостей її впливу на розгортання суспільних, зокрема політичних відносин, процесів, цінностей.

Пропонований аналіз розвитку історичної пам'яті в Україні як фактора політичного впливу базується на попередніх здобутках філософії, суспільних дисциплін та сучасних прикладних досліджень. Теоретичні засади дослідження колективних форм пам'яті заклали в своїх працях західні вчені: Ф. Анкерсміт, Ф. Артог, А. Ассман, Я. Ассман, А. Бергсон, Дж. Верч, Е. Гобсбаум, О. Ексле, Ф. Єйтс, П. Коннертон, П. Нора, П. Рікер, М. Альбвакс, Б. Шацька. Роботи цих авторів становлять класику *memory studies*. В Україні проблеми колективної та соціальної пам'яті вивчали представники низки соціогуманітарних дисциплін: політологи – О. Бойко, В. Бушанський, О. Волянчук, Ю. Ганжуров, А. Глушко, М. Гон, Ю. Зерній, К. Євсєєв, В. Кравценчук, Л. Нагорна, М. Рябчук, Ю. Шайгородський; історики – Л. Буряк, О. Гайдай, І. Гирич, В. Гриневич, Я. Грицак, Л. Зашкільняк, С. Єкельчик, Г. Касьянов, А. Киридон, І. Колесник, В. Кравченко, В. Кривошея, О. Любовець, А. Портнов, І. Склокіна, В. Солдатенко, С. Троян, Ю. Шаповал, Н. Яковенко; філософи – В. Артюх, В. Вашкевич, В. Жадько, Г. Коньшина, Т. Рагозіна, Л. Стародубцева, І. Шпітун; соціологи – О. Вишняк, О. Донченко, К. Настояща, Ю. Романенко,

Е. Позднякова-Кирбят'єва, В. Серєда, О. Фостачук; психологи – І. Бандурка, О. Лактіонов, М. Кузнецов та ін. Такий широкий спектр наукових розвідок демонструє міждисциплінарний характер досліджень пам'яті.

У рамках політологічного дослідження важливим є вивчення історичної пам'яті в контексті розвитку суспільної свідомості, національної ідентичності, політичної культури. Основні тенденції розвитку цих феноменів в умовах демократизації та європейської інтеграції України розкриті в працях В. Андрущенко, О. Бабкіної, Ф. Барановського, І. Варзаря, М. Головатого, В. Горбатенка, О. Дубаса, В. Караваєва, О. Картунова, В. Козьми, А. Колодій, В. Кулика, О. Майбороди, М. Михальченка, О. Новакової, М. Остапенко, Н. Пелагеші, М. Розумного, М. Степико, В. Хомрач та ін.

Ці дослідження дають можливість визначити місце історичної пам'яті в політичній системі, розкривають структурні та функціональні зв'язки відповідних феноменів. Разом із тим, необхідним є комплексне теоретико-методологічне осмислення зв'язку історичної пам'яті та політичного впливу, особливостей їх взаємодії на прикладі політичної сфери незалежної України. Саме на розгляді цих питань зацентровано увагу в дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах комплексної науково-дослідної теми «Євроінтеграційні імперативи модернізації політичної системи сучасної України» (державна реєстрація № 0115U005449) кафедри політології та права Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Тема дисертації затверджена вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 6 від 31 січня 2013 р.).

Метою дослідження є встановлення системних зв'язків історичної пам'яті та політичного впливу, а також визначення особливостей, цілей і методів використання історичної пам'яті в процесі реалізації акцій політичного впливу в Україні.

Реалізація поставленої мети конкретизується через вирішення таких **дослідницьких завдань**:

- охарактеризувати сутність феномену політичного впливу як елементу суспільно-політичного життя та окреслити його особливості у контексті соціокультурних взаємодій;

- проаналізувати зміст категорії «історична пам'ять», визначити роль історичної пам'яті як фактора здійснення політичного впливу;

- теоретично обґрунтувати природу політики пам'яті, встановити її значення у процесі трансформації політичної культури;

- визначити роль історичної пам'яті в контексті міжнародних інтеграційних процесів, порівняти особливості європейської та російської цивілізаційних моделей політики пам'яті;

- узагальнити напрямки інституціоналізації і трансформації політики пам'яті, визначити цілі й методи змін суспільної свідомості та поведінки в акціях політичного впливу в Україні.

Об'єкт дослідження – феномен політичного впливу як сукупність політико-ідеологічних та соціокультурних взаємодій.

Предмет дослідження – історична пам'ять як фактор здійснення політичного впливу в умовах демократизації суспільної свідомості та становлення національної ідентичності в Україні.

Хронологічні межі дисертації визначаються періодом кінця 1991 – початку 2015 рр., тобто від проголошення незалежності України до ухвалення Верховною Радою комплексу законів про декомунізацію.

Методологічною основою дисертації є поєднання спектру теоретико-методологічних підходів, принципів, методів та прийомів. У дослідженні використано загальнонаукові, загальнофілософські та політологічні методи. Міждисциплінарний, політико-системний, цивілізаційний, соціологічний, культурологічний, політико-антропологічний, інституційний, структурно-функціональний, політико-аксіологічний підходи суттєво увиразнили проблематику. Дисертація базується на принципах системності, історизму та плюралізму розгляду проблеми; послідовності й логічності викладу; конкретності, квантифікованості та верифікованості представлення результатів.

Зокрема, для збору та опрацювання матеріалів дослідження застосовувалися методи: вивчення документів, івент-аналіз, обробки результатів соціопитувань, кейс-стаді, аналізу експертних оцінок. Загальнонаукові методи дозволили здійснити опрацювання зібраної інформації для її структурування та отримання нових даних (опис і пояснення, порівняння й аналогія, аналіз і синтез, індукція та дедукція, систематизація та формалізація – абстрагування, ідеалізація, узагальнення). Згадані методи допомогли реалізувати типологізацію функцій політичного впливу; визначити співвідношення між стратегіями та методами політичного впливу; розділити види впливу за критеріями використаних ресурсів, сферами поширення, наявністю влади в ініціатора впливу; встановити зв'язок між ресурсами, інструментами та формами впливу. Проведений івент-аналіз акцій та рішень меморіального характеру дав можливість графічно відобразити динаміку розвитку окремих тенденцій політики пам'яті. У поєднанні порівняльного та системного підходів охарактеризовано комплекс відмінностей між європейською та російською моделями політики пам'яті. Політико-культурний підхід – наскрізний у дисертації – допоміг представити сутність феномену історичної пам'яті у політичному житті суспільства, динаміку розгортання «війни пам'ятників», визначити подібні риси меморіальних ініціатив у період президентства Л. Кучми та В. Ющенка.

Емпіричною базою дослідження стали нормативно-правові акти та офіційні документи органів влади, хроніки подій періоду незалежності, видані Інститутом історії України НАНУ, публікації електронних засобів масової комунікації (ЗМК), наукові експертні оцінки. У дисертації використані матеріали соціологічних опитувань, статистичних даних, експертних оцінок, представлених соціологічними службами: Інститутом соціології НАНУ, Київським міжнародним інститутом соціології, Українським центром

економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, ГО «Українське демократичне коло», Інститутом Горшеніна, фірмою «Юкрейніан соцілоджі сервіс» та іншими. Також використано дані моніторингу протестних подій в Україні, який здійснювала аналітична агенція «Центр досліджень суспільства».

Наукова новизна отриманих результатів полягає в комплексному теоретичному дослідженні феномену політичного впливу та системному обґрунтуванні місця історичної пам'яті в процесі його реалізації. З'ясовані конкретні результати, які визначають наукову новизну дослідження.

Вперше:

- встановлено амбівалентну роль історичної пам'яті в політичному процесі: як об'єкта здійснення політичного впливу і як засобу політичного впливу. Доведено, що в якості засобу впливу історична пам'ять може бути культурно-інформаційним ресурсом впливу (згідно з типологією А. Етціоні) або інструментом трансформації політичних цінностей, ідеологічних установок та поведінки. У якості об'єкта впливу, зокрема, чинника розвитку політичної свідомості та культури, становлення національної ідентичності, потенціал історичної пам'яті найбільш системно та послідовно реалізовується у процесі реалізації політики пам'яті;

- комплексно охарактеризовано політику пам'яті як сферу державного управління. Зокрема, виокремлено три групи функцій політики пам'яті, які відповідають трьом темпоральним векторам: минулому (збереження, відтворення, вшанування пам'яті), сучасному (оцінка суспільного становища, орієнтування, демонстрація зразків поведінки та стимулювання діяльності в конкретній ситуації), майбутньому (окреслення можливих і бажаних програм розвитку держави, мобілізація суспільства для їхнього втілення);

- визначено цілі та методи використання історичної пам'яті в українському політичному процесі. Відображено зв'язок між результатами державної політики, моделями пам'яті, які репрезентували суб'єкти політичного процесу, з одного боку, та рівнем суспільних настроїв і електоральної поведінки населення, з іншого.

Поглиблено:

- систематизацію та типологію складових елементів, етапів впровадження та поліваріантності можливостей втілення політичного впливу. Відображено кореляцію функції політичного впливу з функціями політичної системи. Комплексно висвітлено відмінності між ресурсами та інструментами політичного впливу, розкрито їх характеристику й типологію;

- теоретичне обґрунтування категорії історичної пам'яті, її місця в структурі колективної пам'яті, виокремлено механізми її формування та чинники, що сприяють процесам запам'ятовування й забування, на основі яких відбуваються соціально-політичні процеси формування історичної пам'яті;

- порівняння європейської та російської політик пам'яті як прикладів демократичних й авторитарних меморіальних практик, які є зразками активістської та підданської політичних культур, відповідно. Доведено, що

впровадження в Україні політики пам'яті європейського зразка сприяє довгостроковій перспективі європейської інтеграції, однак вимагає формування толерантного інклюзивного меморіального простору, що є проблемним завданням в умовах конфлікту з РФ.

Набули подальшого розгляду:

- особливості становлення політики пам'яті в Україні як самостійної сфери державного регулювання. Увиразнено характерні риси, ключові тенденції, позитиви й недоліки втілення цієї політики за періоди перебування при владі кожного з президентів України;

- роль історичної пам'яті в формуванні міжнародних відносин. Доведено важливість меморіального примирення та ліквідації наслідків минулих суперечок, конфліктів для налагодження ефективного міждержавного діалогу, що стосується передовсім українсько-польського минулого;

- положення про участь політичних сил у пропагуванні символів історичної пам'яті, а також використання відповідної риторики в передвиборчій агітації. Визначено, що наслідками цих процесів були регіоналізація пам'яті та «війни пам'ятників» в Україні. Представлено динаміку розгортання «війни пам'ятників» в Україні.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у можливості подальшого комплексного вивчення феноменів історичної пам'яті та політичного впливу, зокрема в контексті демократизації суспільства, розвитку національної свідомості та ідентичності в Україні. Запропоновані підходи до розуміння взаємозв'язку дослідницьких категорій важливі для становлення сучасного вчення про політичні ідеології, політичну культуру, політичні цінності.

Висновки дисертації дозволяють розробити програми та заходи для ефективного здійснення соціально-політичного управління з врахуванням європейського досвіду політики пам'яті, зокрема: «опрацювання» та «подолання минулого»; залагодження конфліктів пам'яті; усунення із суспільної свідомості етнічних стереотипів, образу «ворога»; застосування консолідаційного потенціалу історії. Матеріал дисертації може бути використано у викладанні академічних курсів: загальна теорія політики, кратологія, політична психологія, теорія демократії, політичне маніпулювання, політична історія України.

Апробація результатів дослідження. Положення та висновки дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри історії України та політології і кафедри політології та права Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Основні результати дослідження апробовано у виступах на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, семінарах, круглих столах: «Держава та суспільство: партнерські відносини в умовах глобальних викликів» (Київ, 2 листопада 2012 р.); «Суспільно-політичні та соціокультурні процеси в Україні та світі» (Київ, 31 травня – 1 червня 2013 р.); «Глухівські наукові читання – 2013» (Глухів, 15–17 листопада 2013 р.); «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук»

(Дніпропетровськ, 29–30 листопада 2013 р.); V Конгресі політологів України «Стратегічний курс України: політологічний дискурс» (Київ, 28 березня 2014 р.); «Політика і духовність в умовах глобальних викликів» (Київ, 2–3 квітня 2014 р.); «Знаки питання в історії України» (Ніжин, 24–25 квітня 2014 р.); «Науковий діалог «Схід–Захід» (Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.); «Студії пам'яті в Україні: стан, проблеми та перспективи» (Київ, 7 жовтня 2014 р.); X Курасівських читаннях «Політична криза у перехідному суспільстві» (Київ, 9 жовтня 2014 р.); «Україна – Росія: що далі?» (Київ, 2 листопада 2014 р.); «IV Універсал та Акт Злуки: символізм, втілення, історичні паралелі та уроки в контексті сучасності» (Київ, 23 січня 2015 р.); «По той бік Дніпра: вплив контраверсійних образів іншого українця на формування ментальних кордонів» (Запоріжжя, 6 лютого 2015 р.); «Мультикультуралізм як соціально-правове явище: виклики глобалізованого світу» (Київ, 27 лютого 2015 р.); «Політика пам'яті в теоретичному та практичному вимірах» (Рівне, 12 березня 2015 р.); «Дні науки філософського факультету – 2015» (Київ, 21–22 квітня 2015 р.); «Польща-Україна: спільні шляхи до свободи» (Житомир, 24 квітня 2015 р.); «Геополітичне самовизначення України: наука і політика» (Київ, 11 червня 2015 р.); «Проблеми миру й безпеки в Європі та світі: концептуальні засади й політичні реалії другої половини ХХ – початку ХХІ століття» (Ніжин, 18 червня 2015 р.); «Україна і Захід: сучасна динаміка та перспективи» (Київ, 23 червня 2015 р.); «Держава у теорії і практиці українського націоналізму» (Івано-Франківськ, 26–27 червня 2015 р.); «Крах радянської імперії: анатомія катастрофи» (Ніжин, 21–22 квітня 2016 р.); VI Конгресі політологів України «Стратегічний курс України: політологічний дискурс» (Київ, 26 квітня 2016 р.); «Ідентичності та політичні інститути» (Ніжин, 27 квітня 2016 р.); «Політика вшанування пам'яті жертв геноцидів та масових убивств» (Рівне, 19–20 травня 2016 р.); «Політика пам'яті – політика забуття: справа Катині» (Житомир, 23 вересня 2016 р.); «Пам'ять про Другу світову війну в Україні та Німеччині» (Одеса, 27–31 жовтня 2016 р.) та ін.

Публікації. Результати дослідження відображено у 22 публікаціях: 10 статей в фахових виданнях із політології (серед яких 1 включено до міжнародних наукометричних баз) та 12 – в інших наукових виданнях і матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, кожен з яких складається із двох підрозділів, висновків, дев'яти додатків, списку використаних джерел (380 пунктів). Загальний обсяг дисертації становить 249 сторінок, із них 182 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, відзначено зв'язок з науково-дослідницькими програмами й темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет, методологію дослідження, його новизну, наукове й практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію та публікації результатів дисертації, представлено її загальну структуру.

У **першому розділі** – «**Теоретико-методологічні засади дослідження політичного впливу та історичної пам'яті**» – розглядаються характеристики основних дослідницьких категорій, а також пропонується до теоретичного осмислення проблема історичної пам'яті в якості фактора політичного впливу.

У **підрозділі 1.1.** – «*Політичний вплив: особливості, функції та етапи реалізації*» – визначається сутність політичного впливу, здійснено типологізацію його функцій та охарактеризовано етапи його реалізації.

Вказується, що безпосередньо явище політичного впливу вивчали політологи А. Бентлі та Е. Бенфілд, чії праці присвячені процесам лобістського впливу на прийняття політичних рішень. У контексті аналізу влади, цей феномен також розглядали Р. Даль, Г. Лассуел, С. Льюкс, Б. Рассел, Е. Тоффлер та інші. Методи ненасильницького впливу систематизував Дж. Шарп. Серед українських та російських вчених політичний вплив став предметом окремих розвідок О. Бунтова, В. Власова, Д. Виговського, Ю. Карпця, Г. Осики, А. Сіленко. Дослідження О. Бойка, Є. Доценко, Л. Компанцевої, Л. Кочубей, В. Ледяєва, Р. Соколової, В. Шейнова, які порушують проблеми політичного впливу в контексті теорій влади, управління, маніпулювання.

З'ясовано, що політичний вплив виражає процес функціональних зв'язків між суб'єктами політичної системи. Багатогранність цього явища визначається широким переліком функцій, які він забезпечує, та способів його реалізації. Можливі способи здійснення політичного впливу: за рівнем відкритості дії (відкритий вплив – прихований вплив); за спрямуванням на об'єкт (прямий – опосередкований); за раціональною складовою (раціональний – ірраціональний); за рівнем гласності дії (публічний – приватний); за цільовою ознакою (цілеспрямований – інертний); за наявністю владних повноважень в ініціатора впливу (провладний – позавладний); за методами (силовий – ненасильницький); за організаційною складовою (організований – хаотичний); за рівнем усвідомлення (свідомий – неусвідомлений); за масштабами поширення (локальний – регіональний – загальнодержавний – глобальний); за тривалістю дії (короткочасний – довготривалий); за періодичністю (одноразовий – періодичний – постійно діючий).

Підрозділ 1.2. – «*Концептуальні основи дослідження історичної пам'яті*» – присвячений розгляду ключових рис становлення дослідницького напрямку *memory studies*, механізмів формування історичної пам'яті та визначенню її місця в структурі колективної пам'яті.

Серед досліджень феномену колективної пам'яті виокремлено два напрями: «фундаментальний» (теоретичні напрацювання щодо сутності, структури, механізмів формування пам'яті) та «прикладний» (безпосереднє

дослідження змісту колективної пам'яті конкретної спільноти чи епохи, чинників що впливали на це формування). Натомість із-поміж прикладних чітко викристалізувалися дві течії, присвячені вивченню відповідно змістового («місця пам'яті») та функціонального (мнемотехніки) елементів пам'яті. Існує два основні підходи до визначення сутності колективної пам'яті: теорії історичної спадковості (пам'ять як передаваний досвід) та соціального конструктивізму (пам'ять як соціальний конструкт). Їх поєднання доводить, що історична пам'ять окремої спільноти у певний період визначається результатом взаємодії примордіальних та конструктивістських чинників.

Підсумовується, що історична пам'ять – одна з форм колективної пам'яті, поряд з національною та культурною. Системні відмінності між національною, історичною та культурною типами колективної пам'яті визначаються тим, що вони характеризують відповідно носія (етнонаціональну спільноту), зміст (історичний досвід) та спосіб представлення (меморіальна культура) колективних спогадів. Зважаючи на психічну природу пам'яті, зміст цього феномену розкрито через сукупність процесів запам'ятовування, збереження, відтворення, забування. Соціальні комунікації трактуються як основний механізм збереження, відтворення, структурування та передачі змісту історичної пам'яті.

У другому розділі – «Політика пам'яті як сфера взаємодії історичної пам'яті та політичного впливу» – аналізуються концептуальні характеристики політики пам'яті як ключової сфери формування колективних уявлень про минуле за допомогою політичних інструментів, визначаються зовнішньополітичні чинники реалізації цієї політики в Україні.

Підрозділ 2.1. – «Концептуальні характеристики політики пам'яті» – окреслює структури, функції, зразки реалізації цієї політики. Представлено типологію, перелік суб'єктів здійснення політики пам'яті в Україні. Об'єктом, на який спрямована політика пам'яті, є суспільство чи його окремі групи (соціальні, етнічні, територіальні, мовні, конфесійні), предметом регулювання, в яких є історична пам'ять, національна свідомість та ідентичність, норми й цінності політичної культури, патріотичні почуття, громадська думка, суспільна воля тощо. Історична пам'ять, що зберігає спогади про минулі соціальні чи міжетнічні образи, суперечки, ворожнечу, є потенційним конфліктогенним чинником. Тому політика пам'яті має одним з основних своїх завдань їх попередження й вирішення. Можливі варіанти втілення офіційної політики меморіального примирення: 1) силове усунення, але не вирішення конфлікту пам'ятей через нав'язування панівної позиції; 2) ігнорування існуючого конфлікту пам'ятей на користь втілення програм соціально-економічного розвитку; 3) ініціювання діалогу щодо суперечливих питань, результатом чого має бути «подолання минулого» та символічне покаяння.

Наголошується, що важливим чинником для ефективного здійснення політики пам'яті є узгодження завдань та консолідація зусиль громадянського суспільства й державних інституцій – суб'єктів політики пам'яті. Результатом такої співпраці та ключовим пріоритетом має стати формування єдиного

меморіального поля як платформи для мирного толерантного діалогу і, як результат, – спільної ідентичності для української політичної нації: не конфліктність, а інклюзивність етнічних, регіональних, соціальних, релігійних, мовних, культурних ідентичностей та відповідних спільнот. Крім того, актуальною є потреба ефективної протидії зовнішнім деструктивним інформаційним впливам, зокрема в меморіальному дискурсі.

Підрозділ 2.2. – «Політика пам'яті в контексті міжнародних інтеграційних процесів: цивілізаційні моделі політики пам'яті» – присвячений характеристиці історичної пам'яті в якості чинника міжнародних відносин, зокрема – фактора здійснення Україною європейської інтеграції.

Акцентовано увагу на тому, що в міжнародній політиці зміст колективної пам'яті проявляється у різних формах: від окремих ритуалів дипломатичного протоколу до глобальних геополітичних орієнтирів, закріплених через «традиції» міжнародної співпраці (традиційні союзники, традиційні суперники). Світові інтеграційні процеси диктують необхідність закріплення спільного пам'яттєвого дискурсу як інструменту формування колективної наднаціональної ідентичності. Подібним прикладом стала європейська практика спільного покаяння за наслідки Другої Світової війни, що відбувалася на фоні формування Європейського Союзу.

Встановлено, що політиці пам'яті країн Європейського Союзу притаманні такі спільні риси: баланс тріумфів і трагедій; значна кількість пам'ятників соціального, побутового чи жанрового характеру; толерантність до альтернативних меморіальних культур, їх інклюзивність; спільне символічне покаяння за наслідки Другої Світової війни, примирення колишніх ворогів; засудження нацистського і радянського тоталітарних режимів. Для російської моделі політики пам'яті властиві: тріумфальність та героїчність; переважання пам'ятників військово-політичного характеру; нетолерантність й ексклюзивність панівної меморіальної культури; ігнорування (як-то численні жертви Другої Світової війни), забуття (Пакт Молотова – Ріббентропа) чи навіть виправдання (радянські репресії) злочинів і трагедій власної історії; протиставлення нацистського й радянського режимів, разом з фактичним визнанням історичної спадкоємності останньому.

У третьому розділі – «Історична пам'ять як об'єкт реалізації політичного впливу в Україні» – проаналізовано ключові тенденції формування історичної пам'яті та процеси інституціоналізації політики пам'яті.

У підрозділі 3.1. – «Характерні риси формування національної історичної пам'яті впродовж 1991–2004 рр.» – йдеться зокрема про період президентства Л. Кравчука та Л. Кучми, коли деклароване відродження, а фактичне формування національної історичної пам'яті відбувалося переважно засобами культурної політики та історичної освіти. Зокрема в історичній освіті та науці відбулося зміщення акцентів на етнонаціональне минуле та розкриття «білих плям» історії. Відбулися відхід від ідеологічних канонів радянського історіописання та реабілітація діячів національної історії. Однак, в умовах відсутності чіткої програми здійснення політики пам'яті меморіальні заходи

цього періоду відзначалися хаотичністю та непослідовністю, переважанням етноцентризму в історичному наративі, етнічним критерієм у визначенні категорії «нація» замість політичного.

Розглянуто комеморативні практики періоду президентства Л. Кучми, в яких поєднувались несуперечливі образи національного й радянського наративів. Вказано, що в соціогуманітарному дискурсі для характеристики цього періоду закріпився термін «амбівалентність». Однак, амбівалентність політики пам'яті не була утвердженням сталим імперативом впродовж 1994–2004 рр., а меморіальні акції мали свою чітку динаміку. Зокрема на основі проведеного івент-аналізу меморіальних акцій у дисертації було встановлено ряд показових тенденцій: упродовж 1994–1997 рр. відсутність значимих меморіальних акцій, що пропагували символи радянської моделі історичної пам'яті; з 1998 р. – поступове зростання чисельності меморіальних акцій російської та радянської моделей історичної пам'яті; з 2002 р. – різке зменшення кількості проукраїнських меморіальних акцій; у 1994–2004 рр. – кількісне переважання ініціатив, спрямованих на збереження історичної пам'яті, над тими, що орієнтовані на її оновлення; з 1996 р. – зростання меморіальних акцій локального характеру, які за чисельністю з 2002 р. стали переважати кількість загальнодержавних, що є маркером регіоналізації політики пам'яті.

Підрозділ 3.2. – «Особливості процесів інституціоналізації політики пам'яті» – детально торкається періоду президентства В. Ющенка, коли відбулась інституціоналізація політики пам'яті. Зокрема, було засновано низку спеціальних установ: Український інститут національної пам'яті (УІНП) як орган для відновлення та збереження національної історичної пам'яті; Мистецький Арсенал – центр збереження національної культурної спадщини; Музей радянської окупації України – інструмент переоцінки комуністичного минулого. Наголошується, що саме після заснування у 2006 р. УІНП, зі статусом центрального органу виконавчої влади, можна говорити про політику пам'яті як самостійну сферу державної політики. Крім того, відбулася інтенсифікація політики пам'яті шляхом актуалізації сюжетів та символів національної історії, що перебували під забороною в СРСР. При цьому здійснювалися спроби примирення/узгодження української радянської та націоналістичної героїки в офіційному дискурсі. Вказується, що поряд із цими здобутками існувала низка прорахунків: калькування стратегій політики пам'яті з досвіду країн Центрально-Східної Європи без належного прилаштування до місцевих особливостей; віктимізація, надмірна архаїзація та етнізація національного минулого; відсутність конструктивних державних ініціатив та заходів, спрямованих на громадський діалог і примирення.

У підрозділі аналізується й період президентства В. Януковича, коли відбулася зміна статусу УІНП – з органу державної влади на науково-дослідну установу при Кабінеті Міністрів. Стверджується, що таким кроком владою реалізовувались троє завдань: об'єктивна необхідність у фаховому осмисленні феномену колективної історичної пам'яті; можливість здійснювати контроль

над «виробленням» історичного наукового знання в стилі радянських часів; фактичне усунення УІНП від здійснення державної політики пам'яті, переведення цієї сфери в режим «ручного керівництва». Інститут міг лише розробляти рекомендації для Кабміну щодо реалізації гуманітарної політики. Інші функції УІНП обмежувались науково-просвітницькою роботою установи.

Четвертий розділ – «Напрямки трансформації політики пам'яті в акціях політичного впливу в Україні» – присвячений вивченню історичної пам'яті в якості інструментального чинника політичних процесів.

У підрозділі 4.1. – «Тенденції актуалізації історичної пам'яті в контексті владного та опозиційного політичного впливу» – розглядаються особливості використання символів історичної пам'яті для реалізації політичних цілей. Визначається, що у період президентства Л. Кравчука історична пам'ять стала одним із засобів легітимації ідеї незалежності в суспільній свідомості шляхом демонстрації спадковості українських державницьких традицій. Акцентовано, що символи історичної пам'яті як засіб маркування електорального простору активно використовувалися Л. Кучмою на президентських виборах. Пізніше ця політтехнологія постійно застосовувалася у протистоянні влади та опозиції. Саме тому зміни історичних символів в офіційному дискурсі корелювалися з трансформацією іміджу Л. Кучми перед черговими президентськими виборами: 1994 р. – «захисник інтересів східних областей», на противагу національно орієнтованому Л. Кравчуку – підтримка російської мови та пропагування символів радянської моделі пам'яті; 1999 р. – «національно-поміrkований державник», представник інтересів усієї країни, альтернатива комуністу П. Симоненку – поєднання неконфліктних національних та радянських образів пам'яті, регіоналізація меморіальних акцій, що диктувалось потребою здобуття симпатій на місцевому рівні; з поч. 2000-х рр. – «проросійський політик», на противагу прозахідній опозиції – повернення радянських комеморативних практик.

Вказується, що упродовж президентства В. Ющенка звичним явищем стало активне втручання опозиційних політичних партій у формування «місць пам'яті», проведення меморіальних церемоній, їх долучення до історичних дискусій в медіа. Внаслідок чого замість національної консолідації відбулось посилення політичного протистояння та міжрегіонального розколу, свідченням якого стали численні акти вандалізму як прояв «війни пам'ятників». У підрозділі також обґрунтовується, те що в основі державної політики, у т. ч. політики пам'яті, періоду В. Януковича були внутрішні (запит на сильну владу), зовнішні (орієнтованість на тенденції російської політики) та особисті (адикція влади) чинники. В офіційному дискурсі доцільність такої політики пояснювалась необхідністю «відновлення історичної правди» та забезпечення інтересів жителів півдня і сходу країни. Однак на практиці такі ініціативи були прикладом використання владою історичної пам'яті в якості інструменту популізму з метою дискредитації опонентів та здобуття електоральної підтримки.

Підрозділ 4.2. – «Формування моделі національної історичної пам'яті після Революції Гідності: внутрішньо- і зовнішньополітичні впливи та виклики» – присвячений сучасним тенденціям політики пам'яті. Увага зосереджена на подіях після Революції Гідності, коли відбулася інтенсифікація національно орієнтованої політики пам'яті як альтернативи прорадянським ініціативам періоду президентства В. Януковича та реакції на російську пропаганду ідей «русского мира». Визначені два магістральні вектори формування моделі національної пам'яті цього періоду: 1) вшанування героїв Небесної Сотні й учасників АТО, які є основою нового пантеону національних героїв, спільного для всієї країни; 2) проведення декомунізації. Характерною рисою є те, що реалізація цих завдань розпочалася як суспільна ініціатива і вже потім – як ініціатива влади.

Під декомунізацією в дисертації розуміється політика усунення наслідків впливу комуністичної ідеології в усіх суспільних сферах. Її проведення стало можливим саме після Революції Гідності, оскільки співпали запити активної частини громадськості та новообраної політичної еліти. На основі відповідних законів, узагальнено пропонований для України дискурс проведення декомунізації та відповідну модель національної історичної пам'яті: вибір європейського шляху розвитку замість радянського, внаслідок чого – засудження й заборона пропаганди комуністичної спадщини на користь реабілітації та героїзації національного нарративу, чому має сприяти відкриття архівів радянських спецслужб. Наголошується, що ефективність проведення декомунізації, зокрема демократизація суспільної свідомості та становлення активістської політичної культури, безпосередньо залежить не лише від меморіальних ініціатив, а й від проведення активної інформаційної кампанії, врахування соціальних інтересів та результативності здійснення політичних реформ загалом.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного аналізу феномену історичної пам'яті як фактора політичного впливу в незалежній Україні варто узагальнити наступні висновки.

Політичний вплив – це процес взаємодії суб'єктів політичної системи, виражений в діях агента впливу, метою та/або наслідком яких є зміна поведінки, поглядів, почуттів адресата впливу в середовищі політичного буття чи зміна самого цього середовища. Політичний вплив є складовою політичної системи, зокрема політичного процесу, й визначає особливості функціональних зв'язків (між суб'єктами та об'єктами політики), на відміну від влади, котра визначає характер структурних зв'язків у межах політичної системи. Окремими формами політичного впливу є управлінський вплив, що характеризується системною організованістю й спрямуванням на ціль, та маніпулятивний вплив, який вирізняється прихованою дією на психіку. Політичний вплив є універсальним механізмом трансформації політичної системи, що визначається можливістю його здійснення різними суб'єктами (соціальними інститутами,

організаціями, суспільними групами, окремими особами), з використанням широкого арсеналу можливих засобів (ресурсів, інструментів, методів) та відтворенням у різних варіантах (видах, формах, стратегіях).

Реалізація політичного впливу передбачає чотири етапи: мотиваційний, операційний, процесуальний та результативний. Мотиваційний етап передбачає формування цілей та бажаних результатів політичного впливу як мотивів здійснення впливу. Ключовими є мотиви досягнень, бажання влади, мотив афіліацій. Операційний етап впливу полягає в аналізі й виборі адекватних ситуації засобів впливу – ресурсів та інструментів. Можливість здійснювати вплив та досягати бажаного результату визначається наявністю достатнього ресурсу та необхідних інструментів впливу. Процесуальний етап (безпосередньо дія) може реалізовуватися у формі прямої комунікації або через системне управління певною суспільною сферою. Результативний етап полягає в оцінці ступеня досягнення результату відповідно до первинної мети та врахування отриманих наслідків у подальших акціях впливу.

Історична пам'ять – це сукупність процесів і результатів запам'ятовування, збереження, відтворення та забування соціокультурними групами спільного культурно-історичного досвіду. Зміст історичної пам'яті зберігається та виражається в наративній (історичні міфи, символи та архетипи, суспільні цінності та стереотипні оцінки), а ретранслюється в перформативній (комеморативні церемонії, місця пам'яті, традиції та звички, стереотипи поведінки) формі. Суспільними сферами, що впливають на формування історичної пам'яті, взаємодоповнюючи одна одну, є політика пам'яті, історична освіта, меморіальна культура, медійний дискурс. Функціонування історичної колективної пам'яті ґрунтується на ряді нормативних принципів та особливостей: історичні атрибути окреслюють зміст пам'яті – безпосередній історичний досвід відповідної етнонаціональної спільноти; психологічні принципи керують обробкою інформації, зокрема психічними процесами запам'ятовування, збереження, відтворення та забування; соціальні норми регулюють поведінку індивіда в групі – колективна ідентифікація та інтеграція, структурування суспільних уявлень через окреслення «соціальних рамок пам'яті»; культурологічні закономірності визначають форми збереження, репрезентації та міжгенераційної ретрансляції колективного досвіду; політичні принципи визначають ідеологічну складову історичної пам'яті.

Як фактор здійснення політичного впливу історична пам'ять може: по-перше – передувати безпосередньому впливові в якості засобу впливу (ресурс легітимації рішень й дій агента впливу чи інструмент для мобілізації суспільства), тобто обумовлювати особливості реалізації впливу; по-друге – становити кінцеву ціль агента впливу (стимул взаємодії) щодо перетворення предмета впливу для досягнення завершального результату, – бажаної моделі пам'яті, тобто бути об'єктом впливу.

Політика пам'яті – це цілеспрямована комплексна діяльність органів державної влади, партій, громадських організацій з управління суспільною історичною пам'яттю шляхом конструювання / закріплення, деконструкції /

усунення або актуалізації / повернення цілісної моделі пам'яті чи її окремих складових задля формування/корегування станів суспільної свідомості; сукупність механізмів, процедур та форм взаємодії суб'єктів політичного процесу, спрямованих на формування колективної пам'яті. Три групи функцій політики пам'яті відповідають трьом темпоральним векторам: минулому (функції збереження, відтворення, вшанування пам'яті), сучасному (функції оцінки суспільного становища, орієнтування, демонстрації зразків поведінки та стимулювання діяльності в конкретній ситуації), майбутньому (функції окреслення можливих і бажаних векторів/програм розвитку держави, мобілізації суспільства для їх втілення). Завдання, що втілюються за допомогою політики пам'яті, можуть бути складниками: політичного менеджменту, спрямованого на соціальні (загальнозначущі) пріоритети; політичного маркетингу, тобто здобуття й утримання влади (приватні інтереси).

Політика пам'яті залежить в тому числі й від міжнародних інтересів країни та зовнішніх впливів. Реалізуючи інтеграційні прагнення України, слід враховувати не тільки потребу в стандартизації в сферах економіки, юриспруденції, промисловості, освіти, а й важливість залучення до відповідних меморіальних практик. Вибір зовнішньополітичного курсу постає, в тому числі, і як вибір між цивілізаційно відмінними зразками здійснення політики пам'яті, між альтернативами: Європа – Росія. Спільною рисою історичної пам'яті в цих двох випадках є її застосування як інструменту для конструювання цивілізаційної ідентичності в межах Європейського Союзу чи «русского мира» відповідно. Відмінність полягає у використанні пам'яті як ресурсу для залагодження конфліктів (Європа) або засобу їх провокування та легітимації військової агресії (Росія). Також різними є способи долучення до відповідних моделей пам'яті. Зокрема, для західних комеморативних практик властиве залучення через спільне покаяння і прощення, що походить від християнської традиції та досвіду визнання спільної відповідальності за наслідки Другої Світової війни. Пріоритетом є захист прав і свобод громадянина, його виховання в дусі активістської політичної культури. Російська практика походить від імперської месіанської традиції, з притаманною їй підданською політичною культурою та домінуванням інтересів держави. Для неї характерне приєднання через підкорення, коли відбувається визнання та прийняття єдиної імперської ідентичності й пам'яті. Така модель заперечує можливість існування незалежної української держави. Тому впровадження в Україні політики пам'яті саме на європейських принципах сприяє довгостроковій перспективі європейської інтеграції. Реалізація цього завдання вимагає формування толерантного інклюзивного меморіального простору, що ускладнюється в умовах військового конфлікту з Росією.

У процесі здійснення політики пам'яті в Україні історична пам'ять була як об'єктом, так і засобом для реалізації політичного впливу. Проте цілі та методи реалізації цього впливу суттєво різнилися залежно від інтересів ключових політичних сил в державі.

У перші роки незалежності України історична пам'ять стала об'єктом політичного впливу, метою якого був відхід від радянської спадщини та формування/відродження національної пам'яті. Реалізація цієї мети відбувалася шляхом впровадження ряду ініціатив: українізація освіти; початок формування пантеону національних героїв і ландшафту «місць пам'яті»; відновлення національних символів; реабілітація на рівні офіційного дискурсу постатей національної історії, що перебували під заборотою в радянський період. Як засіб політичного впливу історична пам'ять служила символічним ресурсом легітимації в суспільній свідомості ідеї незалежності України та українізації меморіального простору.

Упродовж 1994–2004 рр. чільними рисами історичної пам'яті як об'єкта політичного впливу були, з одного боку, продовження українізації офіційної публічної сфери, з іншого – зменшення кількості меморіальних акцій, спрямованих на формування української моделі пам'яті разом із частковою реабілітацією/поверненням радянського комеморативного канону. Відповідно, як засіб впливу історична пам'ять впродовж 1994–2004 рр. служила інструментом здобуття перемоги Л. Кучмою на президентських виборах шляхом протиставлення політичному опоненту, поміж іншого, і з допомогою пропагування альтернативних символів історичної пам'яті.

Характерними рисами історичної пам'яті як об'єкта політичного впливу в період 2005 – поч. 2010 рр. стали інтенсифікація заходів із формування національної пам'яті та інституціоналізація політики пам'яті. Це відбувалося шляхом застосування до сюжетів національної історії європейських механізмів формування пам'яті та принципів меморіальної культури: національне єднання навколо спільної трагедії – Крути, Голодомор, радянські репресії; акції міжетнічного покаяння та примирення – українсько-польське минуле; утворення спеціальних меморіальних інституцій. У ролі засобу політичного впливу на суспільство пам'ять використовувалася як інструмент консолідації української політичної нації.

Упродовж 2010–2013 рр. історична пам'ять була об'єктом впливу влади, спрямованого на реабілітацію радянської меморіальної спадщини та протидію утвердженню національної історичної пам'яті. Особливостями політики пам'яті стали: демонстративне несприяння/перешкоджання утвердженню національної моделі пам'яті, що впроваджувалася впродовж 2005 – поч. 2010 рр., як такої, що «не відповідала історичній правді»; відмова від принципів європейської моделі формування пам'яті (толерантність, інклюзивність, вшанування жертв) на користь калькування меморіальних ініціатив російського зразка (ексклюзивність, глорифікація); легітимація цієї політики, як дій спрямованих на «відновлення порушених прав» жителів південних та східних областей України з одночасним фактичним ігноруванням національно-культурницьких запитів мешканців західних областей.

З 2014 р. історична пам'ять стала об'єктом впливу з боку держави та громадянського суспільства, метою якого є формування національної пам'яті, що ґрунтується на ідеї самобутності української державності, спадковості

національних військових традицій, соборності українських земель. Кристалізація цієї мети, з одного боку, постала внаслідок загрози територіальній цілісності української державності, з іншого – в результаті усвідомлення об'єктивної потреби формування громадянського суспільства та активістської політичної культури, основ демократичного розвитку. Як засіб політичного впливу, пам'ять становить інструмент патріотичної мобілізації, протистояння російській пропаганді, подолання радянських стереотипів суспільної свідомості. Крім того, вона є важливим ресурсом для легітимації європейського демократичного курсу України.

Висновки дисертації дають підстави відзначити реалізованість поставленої мети та дослідницьких завдань. Подальше вивчення історичної пам'яті в якості фактора політичного впливу може бути пов'язане з аналізом меморіальних процесів регіонального рівня, а також етнокультурних відносин у дискурсі політики пам'яті.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті у фахових виданнях:

1. Бабка В. Л. До питання про структуру колективної пам'яті [Текст] / В. Л. Бабка // Гілея. Науковий вісник / [Гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 68. – С. 771–775.

2. Бабка В. Л. Політичний вплив: характерні риси та особливості [Текст] / В. Л. Бабка // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – Спецвипуск. Політика і духовність в умовах глобальних викликів / Відп. ред. О. В. Бабкіна. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 358–366.

3. Бабка В. Л. Функціональні особливості політичного впливу як елементу політичної системи [Текст] / В. Л. Бабка // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін / Відп. ред. О. В. Бабкіна. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 14. – С. 71–77.

4. Бабка В. Л. Функціональні етапи здійснення політичного впливу [Текст] / В. Л. Бабка // Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах / Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеса Гончара, Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Центр соц.-політ. дослідж. – Дніпропетровськ : Грані, 2014. – №9 (113). – С. 65–71.

5. Бабка В. Л. Політичний вплив: тенденції концептуальних змін [Текст] / В. Л. Бабка // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2014. – № 3 (71). – С.325–336.

6. Бабка В. Л. Політика пам'яті: спроба теоретичного синтезу, моделі впровадження та роль в перехідному суспільстві [Текст] / В. Л. Бабка // Наукові

записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2014. – № 6 (74). – С. 201–215.

7. Бабка В. Л. Меморіальна політика на фоні політичних процесів в Україні: епоха Кучми [Текст] / В. Л. Бабка // Панорама політологічних студій : Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету / [за ред. М. М. Гона]. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 13. – С. 236–246.

8. Бабка В. Л. Російсько-український конфлікт: цивілізаційні та меморіальні аспекти [Текст] / В. Л. Бабка // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2015. – № 1 (75). – С. 104–114.

9. Бабка В. Л. Політика пам'яті в Україні (2005 – поч. 2010 рр.): ключові тенденції [Текст] / В. Л. Бабка // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2015. – № 4 (78). – С. 99–118.

10. Бабка В. Л. Політика пам'яті в перші роки незалежності України [Текст] / В. Л. Бабка // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / [Гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 110 (7). – С. 360–364.

Публікації в інших наукових виданнях та матеріалах наукових конференцій:

11. Бабка В. Л. «Історія пам'яті» як напрямок гуманітарних досліджень [Текст] / В. Л. Бабка // 68-ма науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу, науковців, аспірантів та студентів: Матеріали конф. (м. Одеса, 4–6 грудня 2013 року). Ч. II. – Одеса, 2013. – С. 87–90.

12. Бабка В. Л. Ресурси політичної влади: парадигма еволюції [Текст] / В. Л. Бабка // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 29–30 листопада 2013 р., м. Дніпропетровськ. Ч.1. / Наук ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ: Роял Принт, 2013. – С. 81–83.

13. Бабка В. Л. Мотиваційні елементи політичного впливу [Текст] / В. Л. Бабка // Науковий діалог «Схід-Захід». Матеріали третьої всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю, (м. Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.): у 4-х частинах. – Дніпропетровськ: Інновація, 2014. Ч. 4. – С. 3–6.

14. Бабка В. Л. Актуалізація місць історичної пам'яті в добу перебудови на сторінках журналу «Пам'ятки України» [Текст] / В. Л. Бабка // Глухівські наукові читання – 2013 : Зб. матер. III Міжнар. наук. конф. Молодих вчених та студентів, присвяченої 270-літтю укладення «Прав, за якими судиться малоросійський народ», (15 – 17 лист. 2013 р., Глухів) / ред. О. І. Курок, В. П. Зінченко, Я. М. Гирич. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2013. – С. 7–8.

15. Бабка В. Л. Історична пам'ять доби Перебудови в Україні: вектори трансформації [Текст] / В. Л. Бабка // Література та культура Полісся. Сер.: Історичні науки. – 2014. – Вип. 76. – С. 227–238.

16. Бабка В. Л. Українська історична пам'ять під впливом інтеграційних факторів [Текст] / В. Л. Бабка // По той бік Дніпра: Вплив контраверсійних образів «іншого українця» на формування ментальних кордонів: Науковий збірник / За заг. ред. М. О. Фролова. – Запоріжжя: Інтер-М, 2015. – С. 113–118.

17. Бабка В. Л. Міжетнічні відносини та державна політика пам'яті в Україні [Текст] / В. Л. Бабка // Мультикультуралізм як соціально-правове явище: виклики глобалізованого світу / За заг. ред. А. М. Подоляки. – К.: ТОВ «Арт-технологія», 2015. – С. 204–216.

18. Бабка В. Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу [Текст] / В. Л. Бабка // Дні науки філософського факультету – 2015, Міжн. Наук. конф. 21–22 квітня 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – Ч. 9. – С. 6–8.

19. Бабка В. Л. Державна політика пам'яті як інструмент символічних репресій 2010–2013 рр. в Україні [Текст] / В. Л. Бабка // V Конвент МАСПН (Україна) «Глобальні виклики на Євразійському просторі: перспективи України», 14–15 травня 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: В. Ф. Цвих та ін. – К., 2015. – С. 121–123.

20. Бабка В. Л. Законодавчий проект декомунізації України: здобутки й недоліки [Текст] / В. Л. Бабка // Держава в теорії і практиці українського націоналізму. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 26–27 червня 2015 р. / наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. – С. 6–15.

21. Бабка В. Л. Инструменты и ресурсы политического влияния: основные различия [Текст] / В. Л. Бабка // Современная наука: тенденции развития: Материалы X Международной научно-практической конференции. 26 августа 2015 г.: Сборник научных трудов. – Краснодар, 2015. – С. 74–78.

22. Бабка В. Л. Особливості політики пам'яті в умовах декомунізації в Україні [Текст] / В. Л. Бабка // Ідентичності та політичні інститути. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / За заг. ред. В. М. Циби. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – С. 4–7.

АНОТАЦІЇ

Бабка В. Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2017.

У дисертації досліджено особливості розвитку історичної пам'яті як фактора політичного впливу. Теоретично обґрунтовано, що історична пам'ять

може становити мету чи використовуватися як засіб політичного впливу. Окреслено межі понять «політичний вплив», «історична пам'ять» та «політика пам'яті». Здійснено порівняння російської та європейської моделей політики пам'яті та встановлено можливі наслідки впровадження кожної з цих моделей в Україні. Проаналізовано процес становлення державної політики пам'яті, а також перспективи і загрози проведення декомунізації в Україні. Відображено динаміку ключових тенденцій процесу формування історичної пам'яті.

Ключові слова: історична пам'ять, політичний вплив, політика пам'яті, політична культура, політична система, національна ідентичність, євроінтеграція, європейська модель політики пам'яті, російська модель політики пам'яті, декомунізація.

Бабка В. Л. Историческая память как фактор политического влияния в независимой Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.03 – политическая культура и идеология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2017.

В диссертации исследованы особенности развития исторической памяти как фактора политического влияния. Теоретически обосновано, что историческая память может составлять цель или использоваться в качестве средства политического влияния. Очерчены границы понятий «политическое влияние», «историческая память» и «политика памяти». Осуществлено сравнение российской и европейской моделей политики памяти, определены возможные результаты внедрения каждой из этих моделей в Украине. Проанализирован процесс становления государственной политики памяти, в частности, перспективы и угрозы проведения декоммунизации в Украине. Отображена динамика ключевых тенденций процесса формирования исторической памяти.

Ключевые слова: историческая память, политическое влияние, политика памяти, политическая культура, политическая система, национальная идентичность, евроинтеграция, европейская модель политики памяти, российская модель политики памяти, декоммунизация.

Babka, V. Historical Memory as a Factor of Political Influence in Independent Ukraine. – Manuscript.

The thesis submitted for the candidate's degree in political science, within the subfield 23.00.03 – political culture and ideology. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2017.

The thesis investigates the features of historical memory as a factor of political influence. It was theoretically proved, potentiality of historical memory as a goal or a means of political influence. It was defined the ranges of the concepts «political influence», «historical memory» and «politics of memory». The system differences between the categories of «political influence», «power», «political management»

and «manipulation» were represented in the context of the theoretical analysis of political influence. It was defined the list of functions of political influence. Their structure corresponds to the general structure of the political system. It was complexly elucidated the differences between the resources and tools of political influence and discovered their characteristics and typology. The sequential stages of the implementation of political influence were allocated and described.

The social mechanisms of forming historical memory also investigated in the thesis. Factors contributing to basic transformation process of memory – remembering and forgetting were demonstrated. It was ascertain, historical memory of some community is formed by the cooperation primordial and constructivist factors. In this process the social communications are the main mechanism of conservation, restoration and transfer the contents of memory. A complex characteristic of the politics of memory as a distinct sphere of political management was made. The three groups the politics of memory functions were characterized. It was defined stages of implementation, examples of introduction, foreign and domestic priorities of politics of memory.

The role of historical memory in the system of international relations was investigated. It was accented the importance memorial reconciliation and elimination of consequences of past conflicts for establishing effective international dialogue. In this context the experience symbolic memorial atonement of European countries during their entering into the European Union was analyzed. Russian and European politics of memory models was compared. It was argued that implementation in Ukraine the European politics of memory standards contributes to the long term European integration. But it requires forming tolerant inclusive memorial space, which is difficult in the provide conflict with Russia.

The key trends in historical memory in Ukraine since independence were investigated. The main attention was paid to the political factors that influenced this process. Such effects as regionalization, ethnization, victimization of historical memory, «memory conflicts» were considered. It was researched examples of using the memory for political purposes. Particularly, it was analyzed the features of using historical rhetoric for the discredit political opponents and promotion of historical characters, focused on the target audience of voters.

In the thesis it was investigated the initiatives and measures aimed at forming national identity. It was argued, that was made a radical change in the programs history education as well as forming a pantheon of national heroes and Ukrainian memory space. After institutionalization of the politics of memory these processes were held most intense. Decommunization lids to final rejection of Soviet ideological heritage. The prospects and threats of decommunization in Ukraine were also analyzed.

Key words: historical memory, political influence, memory politics, political culture, political system, national identity, European integration, European memory politics model, Russian memory politics model, decommunization.

Підписано до друку 11.02.2017 р. Формат 60×90¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Автор. арк. 0,9. Тираж 100 екз. Зам. №

Видавництво та друк – ПП. Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської обл., вул. Шевченка, 20, тел. 0(4631)90985

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.